

MEGEMLÉKEZÉS A SZOVJET KÖNYVTÁRÜGY HETVENEDIK ÉVFORDULÓJÁRÓL ÉS MAGYARORSZÁGI HATÁSÁRÓL

FUTALA TIBOR

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom óta fejlődő szovjet könyvtárügyet a szocialista könyvtári doktrína mind tökéletesebbé fogalmazására irányuló szüntelen erőfeszítések, a hatalmas és folyamatosan növekvő anyagi és szellemi ráfordítások, valamint az olvasók toborzásában, kezelésében és szolgálatában alkalmazott, felettebb változatosnak tűnő, valójában egyetlen gyökerű módszerek jellemzik a legmarkánsabban.

Magyarországon a szovjet könyvtárügy doktrinális, ráfordítási-felhalmozási és módszertani példaként hatása 1949, azaz a fordulat éve táján vált – előbb túlnyomórészt a szakirodalom közvetítésével, majd mindinkább az intézményi és személyi kapcsolatok útján-módján is – rendszeressé, másként szólva akkor, amikor a könyvtári és könyvtárügyi események-alakulások minősítésére alkalmazni kezdtük a szocialista jelzőt. Ez ma már történelem, s mint minden történelemben, ebben is különféle szakaszok fordultak elő.

A hatás minőségét és formáit mindenkor a szovjet könyvtárügy három fő jellemzőjének az adott időpontban elért állapota, annak éppen divó bemutatási módja, illetve saját magunk időben változó befogadási készsége, fokozatosan növekvő sűrűsége beállított szelekcións szitarendszere határozta meg. Ebből következik: e hatások, minél automatikusabban és nem a hazai viszonyokhoz mérten próbálták érvényesíteni őket, annál inkább, esetenként kérész életűeknek bizonyultak. Voltak azonban olyan – lényegi – összetevők is, amelyek megfogantak a hazai talajon, s értő szakembereink honosító munkálkodása révén szakmai identitástudatunk „sine qua non”-jaivá szervesültek.

Az évforduló jó alkalom arra, hogy egyrészt felvázoljam: napjainkra milyen fejlettségi szintre ért a szovjet könyvtárügy három jellemzőjét illetően, másrészt pedig megkíséreljem annak kiemelését, ami ebből a hatásból beépült könyvtári és könyvtárügyi közgondolkodásunkba, a szocialista könyvtárügyek egyikének – magyar változatának – fejlődését befolyásoló szakmai közgondolkodásba.

A doktrína

Nyilvánvaló, hogy a szovjet könyvtárügy három jellemzője közül a doktrína tökéletesítésére fordított erőfeszítések a legfontosabbak, hisz e doktrína mindenkori állapota, meggyőző volta nyitotta és nyitja meg a „pénztárcákat” az anyagi-szellemi felhalmozások realizálása érdekében, illetve belőle dedukálhatók a gyakorlati módszerek is. A más könyvtárügyekre való hatóképesség ugyancsak a doktrína állapotától függ.

Nos, évtizedünk elejére a szovjet könyvtárügyet vezérlő doktrina igencsak klasszikusá, már-már kánonná formálódott. Hangulatát és légkörét is éreztetni akarva, nem tehetek mást, mint hogy eredeti szöveg, V. V. *Serov* szövegének hosszabb idézésével mutassam be¹:

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom az ország politikai, szociális-gazdasági és kulturális életében gyökeres fordulatot hozott – indítja mondanivalóját V. V. *Serov*, majd ekként folytatja: Nemcsak hogy proklamálta, hanem egyszersmind biztosította is az összes dolgozó jogát a kulturális értékek igénybevételére. A közoktatás és a közművelődés forradalmi átalakítása, amely már Október első napjaiban elkezdődött, a Kommunista Pártnak az országban végbeviendő kulturális forradalommal, mint az ország egész élete szocialista alapokra való fektetésének objektív és múlthatatlan előfeltételével kapcsolatos program követelményéből indult ki.

V. I. *Lenin*, aki a társadalmi gondolkodás történetében elsőként hozott létre kiteljesült és harmonikus tanítást a kulturális forradalomról mint a szocializmus és kommunizmus felépítésének elidegeníthetetlen összetevőjéről, gyakorta hangsúlyozta, hogy az új társadalom építésének sikerei egyenes összefüggésben állnak a nép kulturális színvonalával és öntudatos voltával, a munkások, parasztok és alkalmazottak milliói szocialista szellemben való átnevelésének ütemével. Ily módon a kulturális forradalom nem merült ki a népművelési akciók sorozatában és a kulturális értékeknek a dolgozók számára történő biztosításában, hanem elmélyültebb ideológiai célokat is követett, a társadalom teljes szellemi megújulását, a dolgozó tömegek nevelését a marxizmus-leninizmus szellemében.

A kulturális forradalom megvalósításában V. I. *Lenin* és a Szovjetunió Kommunista Pártja egyaránt jelentős szerepet szánt a könyvnek és a könyvtárnak.

V. I. *Lenin* műveiben és a lenini dokumentumokban, az SZKP kongresszusi határozataiban és az SZKP KB állásfoglalásaiban megtalálható a könyvtárleltésítések és a könyvtárügyfejlesztés kiteljesült, csak a szocialista államra jellemző programja, illetve a kommunista építőmunkában való generális hasznosításuknak a programja...

V. I. *Lenin* kiemelte és indokolta mindazokat az alapvető fontosságú követelményeket, amelyeknek a szocialista állam körülményei között működő könyvtárügy szervezését meg kell határozniuk: 1./ a könyvtári ellátás országos rendszerének létrehozása, a könyvtárak széles körű fejlesztése és az egész nép számára történő nyilvánossá tétele; 2./ a könyvtári hálózat szervezetének tervszerű központosítása; 3./ egységes terv alapján valamennyi könyvtártípus munkájának koordinálása és együttműködésre készítése, a különböző főhatóságok könyvtárainak egységes országos hálózatba való szervezése; 4./ elővételi joggal rendelkező és központosított könyvtári állománygyarapítás, valamint széles körű könyvtárközi csere; 5./ a könyvtárügy állami irányítása; 6./ széles lakossági tömegek és a társadalmi szervezetek aktív részvételre történő bevonása a könyvtári építőmunkába.

Eddig az idézet, amely, ha jól megfigyeljük, tulajdonképpen két követelménytartományt foglal magában. Az első a lakosság műveltségi, szakmai és ideológiai felkészültségének a szocializmus építése által megkövetelt szintre hozása. A másik egy felettebb központosított könyvtári rendszer kiépítése, tökéletesítése és működtetése. Kétségtelen, hogy a lenini életmű könyvtári-könyvtárügyi cikkeiből, vázlataiból, instrukcióiból és rögtönzéseiből e követelmény-tartományok egyértelműen kiolvashatók, és a szovjet

könyvtárügy doktrinális hatásának kezdeteitől fogva a mi könyvtárügyünkben is állandóan jelen vannak.

Más kérdés, hogy ez a doktrina Leninhez képest bizonyos értelemben szimplifikált és uniformizált. Lenin ui. – például a szakkönyvtárak nyilvánossága mértékének vonatkozásában, az információellátás sajátosságait illetően – belátta és tolerálta azokat a kivételeket, amelyek nélkül az általános követelmény megvalósítása jámbor óhaj maradhat.

A kanonizált lenini üzenet mind a szovjet könyvtárpolitikában, mind a miénkben időnként meddő, a fejlődést megtörő és késleltető konfrontációkat idézett elő. Közülük itt csak a könyvtárügy és az információügy hosszú időszakon át rendezetlen viszonyát emelem ki. Igaz ugyan, hogy a mi 1976. évi könyvtárügyi alapjogszabályaink és a Szovjetunió 1984. évi könyvtárügyi törvényerejű rendeletének formulái e tekintetben egyfajta nyugvópontra juttatták a problémát, ám korántsem oldották meg véglegesen.

Az iménti bekezdéseket követően tartozom annak kijelentésével, hogy – szerencsére – Lenin könyvtári-könyvtárügyi üzeneteinek nemcsak formális hatása honosodott meg hazánkban. Nála jelentősebb – tartósabb, mind a mai napig élő – az informális hatás, amelyre kezdetben a szakirodalomban található idézet-töredékekből, majd az 1953. és 1971. évi válogatásokból tettünk szert. Ez akkor is így van, ha szóban forgó idézet-töredékek általában a személyi kultusz időszakának megfelelően kimódolt – lényegét tompító – szövegekörnyezetben jelentek meg, és az 1953. évi válogatás ugyancsak nagyon „korhoz igazított” és lábjegyzetelt volt².

A lenini szövegekben az volt a felszabadító, hogy egytől-egyig frissek, „hic et nunc” helyzetekre szabottak, élesek, gúnyosak és szigorúak voltak. Egyáltalán nem akartak doktrinává, tanitássá válni, hanem – már amennyire ezt a nyelvi közlések megtehetik – cselekedtek, legtöbbször konkrét, köztük „pimi”-nek látszó (= az iszonyatos mértékű hiánygazdálkodás kényszerével indokolt) ügyekben is. „Örökérvényű” csak az igény volt bennük, a magas szintű, olajozottan működő, általában valóban a társadalom egészét, speciálisan annak egyes rétegeit, sőt egyedeit is kielégítő könyvtári-szakirodalmi ellátásé, mégpedig az akkor legfejlettebb technológiák és technikák meghonosítását kívánva (innen érthető „a svájci-amerikai rendszer bevezetésének” elrendelése már 1919 elején).

Külön hangsúlyozandó: szakmánk hazai művelőit az a szerencsés véletlen is megelégedéssel töltötte el, hogy Lenin, miközben forradalmár, egyszersmind olyan felettébb szakirodalom és könyvtárigényes kutató is volt, aki könyvtári-könyvtárügyi nézeteit illetően közel állt a mi Szabó Ervinünkhöz. E két körülmény együttesen hatékony segítséget nyújtott könyvtárügyi törekvéseink megvalósításához, a Szabó Ervinnel való rokonság körülménye pedig a hazai haladó hagyományok megbecsülésére és megóvására hívta fel a figyelmet egy olyan időszakban, amikor erős volt a nyomás múltunk differenciálatlan megtagadására és elvetésére.

A szovjet könyvtárügy doktrinális hatását, ezen belül a tőle bizonyos értelemben elütő lenini hatást, szakirodalmunk nem egyszer proklamálta. Ebben a termésben az is megfigyelhető, ahogy lépésről-lépésre sikerült leküzdenünk az erőszakolt implikációkat, illetve mindinkább érvényesítenünk a lényegi elemeket.

Mivel a szóban forgó folyamatról már készült egy, bár korántsem teljes, de azért reprezentatív áttekintés³, ehelyütt eltekinthetek egyes stációinak bemutatásától. Inkább

Lenin informális hatásának folyamatosságával kapcsolatban hozok fel két esetet. Az egyik a 60-as évekből, a másik a 80-asokból való. Az első groteszk, a második jogosan dühös.

Egyszer valaki szakmabélink ekként gyanúsította meg *Sallai Istvánt*: „Sallai bátyám, te már megint valamilyen angol szakkönyvet olvastál, mert a szovjet példára hivatkozol”. Hát igen: előfordult, hogy Leninnek a legfejlettebb módszerek átvételével kapcsolatos igényét csak ilyen konspiratívén, mondhatni paraszti agyafurtsággal lehetett érvényesíteni nálunk.

Három évvel ezelőtt egy, a könyvtárközi kölcsönzés hanyagságai és lassúságai miatt háborgó cikk *Lunačarskij*-visszaemlékezéssel kezdődött, ezzel: „A Téli Palota elfoglalását követő éjszakán, úgy négy vagy öt óraker, miután kineveztek közoktatásügyi népbiztossá, Lenin félrehívott, és így szólt: „Igyekezzen elsősorban a könyvtárakkal törődni. Át kell venni a fejlett burzsoá országoktól a könyvtári könyvek széles körű terjesztésének mindazokat a formáit, amelyeket ott kidolgoztak”⁴. Szóval: megint az igény és az igényesség mint a lenini üzenet lényegi tartalma. Jó, hogy körünkben munkál a minden fejlődési és szervezetségi szinten óhatatlanul előforduló hiányosságok kiküszöbölését, azaz magát a fejlődést sürgetve és elősegítve. Normaként.

A szovjet könyvtárügy mint felhalmozási példa

Míg a forradalom előtti Oroszország területén 1913-ban 14 ezer ún. népkönyvtár (Lenin „olcsó húsos” megjegyzése indokolja az „ún.” jelzöt), nem egészen 3 ezer tudományos és szakkönyvtár és 59 ezer plébániai könyvtár működött, addig a hetvenes évek végének Szovjetuniójában 350 ezer különféle típusú könyvtár több mint 5 milliárd egységnyi állománnyal és 220 millió olvasóval⁵.

E hatalmas infrastruktúra részletező adatait, akár a területi eloszlásra, akár a belső szerkezetre vonatkozóakat, de akár a fejlődési dinamikára vonatkozóakat is, szinte vég nélkül sorolhatnám tovább. Nem teszem mégsem: a Könyvtári Figyelő t. Olvasóiban van akkora szakmai képzelőerő és előinformáltság, amellyel fel lehet idézni a start és a napjainkig elért helyzet között végbement – valóban tektonikus és történelmi jelentőségű – felhalmozási mozgásokat, sőt azoknak részint a világpolitikai sorsfordulókkal, részint a belső társadalomfejlődési próbatételekkel meghatározott sokféle nehézségét is.

A szovjet könyvtárügy nagysága és e nagyságában való szüntelen növekedése, bár akkor még távol volt a jelenlegi szinttől, de már igen messze a starthelyzettől is, volt a leg-
elemibb élmény, amelyre a magyar könyvtárosok az ötvenes évek elején szert tettek. Egyszerűen lenyűgözte őket az eszközöknek és az erőknak az a terjedelme, amely a cári Oroszország korszerűtlen és ritkás könyvtári halmazának romjain és maradványain a szovjet hatalom három – s micsoda megpróbáltatásokkal teli – évtizede alatt létrejött. Ennél is fontosabb azonban, hogy ez az élmény optimista perspektívát vetített eléjük és követésre sarkallt, ami az „eredeti könyvtár- és állományfelhalmozás” korában korántsem volt lebecsülhető segítség.

A felhalmozás példaként való hatását a kezdeti években a nagyságrendi különbségekre nem vagy alig tekintve hagytuk magunkra zúdulni, miközben „nagyságra való törekvésünk” valószínűleg nemcsak a példa nagyságából következett, hanem múltbeli nemzeti

aspirációink elfojtott mechanizmusainak más úton-módon való érvényesüléséből is, ami egyébként meglehetősen jellemző volt személyi kultuszos éveink társadalmi létének valamennyi szektorára. (Ráadásul tudatos manipuláció eredőjeként.)

A „könyvtári országgá válás” groteszk eredménytelenségét azonban meglehetősen hamar észrevettük, úgyhogy az 1956. évi 5. számú könyvtári tvr. a könyvtári rendszer ütközésének javítása érdekében radikális megálljt parancsolt a könyvtári intézményi sejt-szaporodásnak. Nehezebben, hosszabb idő elmúltával manifesztálódtak nagyság-mániánk más hátulütői, pl. kedvezőtlen állományépítési következményei. Az e téren megtett első lépéseink nem is szakmai belátásokra vezethetők vissza, hanem a politikailag diszkreditálódott irodalom eltüntetésének szándékára.

Most azonban nem a kritikai észrevételeket kívánom folytatni. Szakirodalmunk meglehetősen következetességgel tárta fel akkori hibáinkat, hibáink okrendszerét. Ehelyett inkább azt a mostanában ritkán hangsúlyozott könyvtárügy-történeti tényt szeretném az előtérbe állítani, amelynek – nem utolsósorban a szovjet példával való érvelés – eredményeként Magyarországon társadalmi méretekben vált érzékelhetővé, lemérhetővé, legszívesebben azt írnám: egyáltalán láthatóvá a könyvtárak, a könyvtári ellátás fontossága. A „láthatóvá válás” eseményeit, folyamatait, eredményeit és hiányosságait Kovács Máté közismert dolgozata⁶: megbízhatóan rendszerezte és gazdagon dokumentálta. A mostani évforduló jó alkalom rá, hogy a „pontosan miként is volt”-kérdéseinket ismét elővegyük.

„Ama évek” óta azonban már sok idő telt el. Eközben a szovjet könyvtárügy felhalmozási teljesítményeinek hatása nem csökkent, csak csendesebbé és differenciáltabbá vált, ami egyszersmind azt is jelenti: elmélyült. Nemegyszer éppen önkritikus mozgásai jelentenek számunkra ösztönzést. Néhány példa: tárolókönyvtári programjuk határozottan siettette és sietteti az állománynövekedés határaival kapcsolatos felismeréseink nyomán adódó szakmai tennivalók elvégzését; átfogó centralizálási akciójuk ismét felvetette nálunk a könyvtári ellátás ütközésének kérdéseit, és magasabb szervezési színvonalon újította meg a „centralizált gyarapítás – decentralizált olvasószolgálat” jegyében folyó próbálkozásainkat; a regionális vonatkozások iránt megnövekedett figyelmük bennünket is változatosabb rendszermodellek kimunkálására készített; a tudományos, felsőoktatási és szakkönyvtárakban, illetve az információellátásban tapasztalható visszacsatolási erőfeszítéseik fokozták az olvasók-felhasználók iránti érzékenységünket. Érdeklődésünk elmélyülésének jele, hogy a szovjet alakulásokat lehetőleg nem általában, nem egészükben, nem kizárólagosságukban – azaz nem „voobscé”, mint korábban – kíséreljük meg felfogni és megérteni, hanem mindinkább konkrét településszerkezeti és intézményi körülmények között, számunkra áttekinthető területi és intézményi nagyságrendekben.

Példakövetésünk imént előadott beállítottságából következően tulajdonképpen két dolog demonstratív sikerét szeretnénk minél előbb tapasztalni a szovjet könyvtárügyben. Az egyik – s ez ebbe a felhalmozási fejezetbe tartozik – az új, a számítógépes és távközlő technikák és technológiák közhasználatúvá tétele. Ami a Szovjetunióban eddig e tekintetben történt, meglehetősen kevés és nem átfogó. Lévnén mi magunk is ugyanebben a helyzetben, sajnáljuk, hogy a szovjet példát nem használhattuk fel húzóerőként: érvként a kormányzatnak, tanulási objektumként a szakmabelieknek. Pedig szükség lett volna, szükség volt rá.

A másik dolog, s ez már a következő fejezet tárgya lesz, az olvasótoborzási, -kezelési és -szolgálati módszerek megújulása, megújítása.

A szolgáltatásmódszertani hatás

Mi tagadás: az olvasótoborzási, -kezelési és -szolgálati módszertan az a terület, amelyen a szovjet könyvtárügy hatása nagyjából-egészéből a látszatok szintjén rekedt meg. Sőt: személyi kultuszos változatai, amelyek hazai átplántálása kimondottan erőszakolt és erőszakos volt, egyenesen károsan hatottak. A szakma gyakorlóiban igen hamar cinikus és hipokrita reflexeket alakítottak ki, az olvasóközönség körében pedig az 1956-os válság előidézésében közreműködő felépítményi rituálé részeként, összetevőjeként jelentek meg és értelmeződtek.

1956-ot követően e módszertani receptúra túlnyomó része el is tűnt a könyvtári gyakorlatból, pontosabban szólva: fokozatos átalakuláson ment át, aminek a lényege a mindig direkt megközelítésekről való, többé-kevésbé következetes lemondás volt. A szóban forgó receptúra forrása, a könyvtári doktrina, nagyjából abban a formában, amelyben korábban – Serovra támaszkodva – ismertettem, viszont továbbra is érvényben maradt. Ha a belőle dedukált módszerekre a továbbiakban legfeljebb igen megszűrve tartottunk igényt, a könyvtári-könyvtárügyi tennivalókat még mindig belőle vezettük le hosszú időn át. Erről sok irreális állománymodell, hatáselvárás, voluntarista hatókörnövelési követelmény tanúskodik.

A doktrina egyes elemeinek újragondolására és újrafogalmazására csak a hatvanas évek vége felé kerítettünk sort – részint a hazai általános fejlődés, részint a szakmai érlelődés folyamányaként, nemegyszer külső-belső polémiákat követően. Félreértés ne essék: egy pillanatig sem volt szó a szocialista könyvtári doktrina elvetéséről, bár „menet közben” többen vélekedtek így, s talán némelyeknek ma is ez a véleményük. Mindössze – a lenini „hic et nunc” igényét követve – a megváltozott társadalmi valóság és a doktrina ismételt korrespondenciába hozása ment végbe, hisz e képesség nélkül vagy benne megfogyatkozva, az önmagában még oly magasztos doktrina is elveszti értelmét, nevezetesen azt az elengedhetetlen tulajdonságát, hogy pozitív értelemben hatni tud a valóságra.

Nos, amikor korábban már-már kánonná formálódnak minősítettem a szocialista könyvtári doktrina mai-tegnapi szovjet formáját, illetve amikor Lenin könyvtári-könyvtárügyi üzeneteinek felszabadító informális hatásáról írtam, pontosan erre gondoltam. A start után sokáig igencsak reális, Lenin szavaival-írásaival szinte „egy az egyben” igazolható doktrina alól valamikor a Szovjetunióban is elmozdult a társadalmi valóság. Hogy ez mikor következett be, illetve ez a „mikor” meddig – hány évtizedig – tartott, nem nálunk kell eldönteni. Mindenesetre a „glasnost” és a „perestrojka” jegyében elhangzó akár általános, akár könyvtáros szakmai megnyilatkozások alapján egyértelműnek tűnik: bekövetkezett. Az alkalmazott módszerek olykor a negyvenes és az ötvenes évek színvonalán rekedtek meg – olvashatjuk e tény kritikáját.

A szovjet könyvtárügy módszertani hatása együttműködésünk egész története alatt az említett elmozdultságok következtében vált előbb (s ez nem a szovjet könyvtárügy hibája) illuzórikussá, majd a kölcsönös udvariaskodások, jó esetben a közös kvázi vállalkozások (pl. olvasás- és könyvtárszociológiai vizsgálódások) szintjén megrekedtté.

Aligha lehet hőbb évfordulás óhajunk: vajha a szovjet könyvtárügy a doktrina és az olvasótoborzási, -kezelési és -szolgálati módszerek terén is előbbre jutna.

Befejezésként

E megemlékezés írása közben nemcsak a szovjet könyvtárügy magyarországi hatásának kérdéseit kellett végiggondolnom, képzeletben újraélnem. Nem kevésbé kellett gondolkodnom azon is, hogy ugyan miért lett a világ első, egyben leghatalmasabb szocialista könyvtárügye olyan, mint amilyen lett. Mi az utánozhatatlan és megismételhetetlen sajátossága a hét évtizednek?

Ekkor jutott eszembe az a régi-régi élmény, amely alkalmas ennek megvilágítására. Történt 1953-ban, hogy először magyarítottam orosz szakirodalmi szöveget. Belőle tudtam meg: bizonyos jegyek (pl. a sorkizárás hiánya) valószínűvé teszik, hogy *Fedorov*, az orosz ősnymdász *Gutenbergtől* függetlenül jött rá a könyvnyomtatás nyitjára. A szöveg szerzője büszkeségtől dagadozó mellet dicsérte a külön erőfeszítések, a külön kísérletek vállalásának útját.

A XV. század – persze – más, mint a XX. Ami akkor szükségszerű is lehetett, az bizonyosan nem az a XX. században. A „hagyomány és a lelemény” párharcában a Szovjetunió történetének több évtizedén át inkább a hagyománynak nyújtották a pálmát. A nagyoroszok nemzeti büszkesége átsejlett a forradalmi zászló szövetén.

Lenin – szerintem – egyértelműen leleménypárti volt: ő újra semmit se akart felfedezni és felfedeztetni. Mindig az újat, a már elért teljesítmények meghaladását akarta.

A hetvenedik évforduló a Szovjetunióban és a szovjet könyvtárügyben egybeesik a megújulással, az elmélet és a gyakorlat kanonizált útjairól a forradalom gyorsan vivő útjaira való ismételt rálépéssel. Az ennek jegyében dinamizálódó szovjet könyvtárügy bizonyára sok új ösztönzést, érdemi tapasztalatcserét kínál fel számunkra a közeli években. Máris érdemes odafigyelni.

HIVATKOZÁSOK

1. SEROV, V.V.: Soveršenstvovanie systemy bibliotek v razvitom socialističeskom obščestve. Moskva, 1981, Kniga. 269. p. – Az itt közölt idézet a hivatkozott mű 9–14. p.-ról való.
2. Mít írt, mit mondott Lenin a könyvtárakról. N. K. Krupszkaja előszavaival, cikkeivel és jegyzeteivel. Bp, 1953, Művelt Nép. 87 p. 1 t.
LENIN: Könyvekről, könyvtárakról. Bp. 1971, Kossuth. 282 p.
3. FUTALA Tibor: Lenin könyvtárpolitikai útmutatásai a Könyvtáros hasábjain: = Könyvtáros, 1980, 3. sz. 125–128. p.
4. MARTON János – TERJÉK Zsuzsanna: Könyvtárközi kölcsönzés: magánbűnök, közerkölcsök. = TMT, 1984. 6–7. sz. 205–210. p.
5. A közölt adatok V. V. Serov id. művének 22–23. p.-ról valók, s környezetükben számos más adat is található a szovjet könyvtárügy fejlődésének jellemzésére.
6. KOVÁCS Máté: A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában. Bp. 1961, OKT. 95 p.